

4. Зверев И.Д. Книга для чтения по анатомии, физиологии и гигиене человека: Пособие для учащихся / И.Д. Зверев. – М.: Просвещение, 1983. – С. 51-74.
5. Матяш Н. Ю. Біологія людини. Зошит для лабораторних, практичних робіт та тематичної атестації: 8 клас / Н. Ю. Матяш. – Х.: Торсінг, 2003. – С. 29-31.
6. Панфілова Л. А. Анатомия, физиология и гигиена человека. Общая биология: Учеб. Пособ. / Л. А. Панфілова, Э. Г. Донецкая. – М.: Рипол Класик, 1999. – С. 55-79.

УДК 378

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Єрмакова З.І., ст.викладач, магістр

Університет менеджменту освіти,

Інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників (м. Донецьк)

У статті розглядаються деякі аспекти комунікативної діяльності педагогів професійно-технічних навчальних закладів в епоху швидкісної комунікації.

Ключові слова: комунікація, комунікативна компетентність, комунікативна діяльність.

Єрмакова З.И. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ / Институт последипломного образования инженерно-педагогических работников Университета менеджмента образования (г.Донецк), Украина.

В статье рассматриваются некоторые аспекты коммуникативной деятельности педагогов профессионально-технических учебных заведений в эпоху скоростной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная компетентность, коммуникативная деятельность.

Yermakova Z.I. THE ISSUE OF THE DAY OF FORMING OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF TEACHERS OF PROFESSIONAL-TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS / Institute of post-diploma education of engineer-pedagogical workers of University of management of education (Donetsk), Ukraine.

Some aspects of communicative activity of teachers of post-diploma educational establishments are examined in the article in the epoch of speed communication.

Key words: communication, communicative competence, communicative activity.

Розвинуті країни вже зробили стрибок від індустріального до інформаційного суспільства. Настала епоха швидкісної комунікації, яка змінює наш спосіб життя, спілкування, мислення, бачення добробуту. Глибина цих змін змушує нас цілковито переглянути своє ставлення до освіти, навчання, економіки, бізнесу і практично до всього що нас оточує. Ці зміни викликали необхідність переосмислення і чіткого визначення ролі професійної освіти, конкретизації її мети і завдань з урахуванням нинішніх особливостей і перспектив соціально-економічного розвитку України.

На сучасному етапі, коли питання інтеграції України в Європейську спільноту активно порушується в суспільстві, підвищуються вимоги до рівня професіоналізму педагога професійно-технічної освіти. За такої ситуації постала проблема у пошуках нових рішень у царині післядипломної освіти, зокрема, підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. Країни Європейського Союзу дієвим інструментом забезпечення якості освіти визнали компетентнісний підхід, який сьогодні утверджується в більшості європейських національних освітніх систем. Оскільки науково обґрунтована система професійної освіти орієнтується на розвиток кожної особистості в соціумі та оновлення багатьох сфер її життєдіяльності, то результати її функціонування залежать від ефективної реалізації такої якості професіоналізму, як комунікативна компетентність педагога [1]. Адже без належної готовності інженерно-педагогічних працівників до комунікативної діяльності, будь-які інші сформовані якості не зможуть проявитися у повній мірі.

Комунікативна діяльність, як один з функціональних компонентів педагогічної діяльності педагога, має бути спрямована на виконання соціального замовлення - формування гармонійно розвинутої особистості учня, який здатний не тільки професійно, а й творчо підходити до розв'язання задач соціального і фахового змісту. Роль педагога змінюється, бо він - освічена особистість, яка є носієм активного, діяльного, творчого начала та провідним суб'єктом професійно-педагогічної комунікації.

Мета даної статті – дослідити готовність педагогів професійно-технічної освіти до комунікативної діяльності в умовах оновлення освіти.

Вивчення та аналіз досліджень цієї проблематики підтверджує наявність досить невеликої кількості наукових праць, які розкривають особливості формування комунікативної компетентності інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів в умовах післядипломної освіти. А тому її об'єктивне розкриття допоможе виявити ті особливості й ефективні педагогічні чинники, що сприяють успішному вирішенню питань щодо формування комунікативного професіоналізму педагогів, котрі повинні дбати про навчання, виховання, розвиток особистості учня. Цього він може досягти, якщо розуміє складність і неоднозначність процесу розвитку, враховує індивідуальні особливості учня, бачить віддалені перспективи взаємодії, бо головна відповідальність за успіх комунікації покладена саме на нього [4].

Необхідність уточнення тих чи інших термінологічних визначень у педагогіці часто постає перед дослідником, тому ми вважаємо, що уточнення деяких термінологічних визначень стосовно проблеми дослідження необхідно.

Під комунікативною компетентністю ми розуміємо здатність людини встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. Комунікативна компетентність передбачає розуміння людиною мотивів, стратегій поведінки, фрустрацій і своїх власних, і партнерів по спілкуванню, уміння розібратися в групових, соціально-психологічних проблемах, осмислення перешкод на шляху до взаємного порозуміння, освоєння технології та психотехніки спілкування тощо.

Поняття «комунікації» стало знаковим для розвитку сучасного інформаційного суспільства. Особливо це стосується освітньої сфери, бо ми вступили в нову еру електронного інтелекту й Інтернету. Сучасні дослідження доводять нерозривність понять комунікації та інформації. Будь-яка комунікація передбачає передавання інформації, а будь-яке оброблення інформації – наявність комунікації. Педагог у своїй комунікативній діяльності використовує інформацію, яка має певний сенс, яку розуміють учні. Інформація сприяє обміну думками, почуттями, емоціями, а також є змістовим виразником суспільних відносин. Оперативно і правильно сформулювати уявлення про відповідну проблему, визначити адекватні методи і засоби реалізації конкретних цілей, якісно передати інформацію, проаналізувати зворотній зв'язок - це характеризує ступінь володіння засобами комунікації, рівень сформованості комунікативних вмій та якість комунікативної діяльності педагогів.

Виникнення комунікації зумовлене розвитком наукової думки. До неї вдавалися мислителі Давньої Греції Демосфен, Сократ, Аристотель; Давнього Риму – Аврелій Гракх, Цицерон та ін. У XIV-XVI ст. з інституалізацією педагогіки як самостійної науки, проблеми комунікації почали оформлятися в дидактичні принципи природовідповідності у Я.Н. Коменського, Ж.Ж. Руссо, культуровідповідності та самостійної активності в А. Дістервега, практичної корисності у Дж. Локка та ін. XX ст. ознаменовано вивченнями найрізноманітніших аспектів проблеми комунікації: форм, методів, структури, технології педагогічного спілкування, комунікативних потреб, здібностей, методів корекції комунікативної діяльності [4].

Науковець Н.Ю. Бутенко звертає увагу на те, що терміни «спілкування» та «комунікація» часто використовують як синоніми, але насправді вони мають різне значення. «Спілкування – це процес взаємодії і взаємин суб'єктів ... Комунікація має кілька значень. По-перше, це шлях повідомлення, по-друге, це форма зв'язку, по-третє, це процес повідомлення інформації за допомогою технічних засобів масової комунікації, по-четверте, комунікація виражає акт спілкування, зв'язок між двома чи більше індивідами, повідомлення інформації однією особою іншій» [3, 6-7]. Взаємообмін інформацією (акт комунікації) є складним процесом. У більш вузькому, соціально-психологічному смислі комунікація – це процес передачі інформації від відправника до одержувача. З огляду на викладене слід наголосити, що педагогічна комунікація – це організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття, засвоєння, використання й передачі інформації з різних джерел. Педагогічними функціями комунікації є інформаційна, пізнавальна, експресивна, управлінська. Педагог отримує інформацію через засоби масової інформації; навчальний процес; спілкування з викладачами і учнями; заходи: конференції, семінари, збори, конкурси, виставки, книги; документи. Джерела інформації мають бути надійні. У зв'язку з цим комунікативність педагога є професійно значущою за своєю роллю, а також необхідною передумовою успішної й активної роботи з педагогічною інформацією, спрямованою на навчання і виховання учнів.

Передача будь-якої інформації можлива лише через знакові системи. Існує декілька знакових систем, які використовуються в комунікативному процесі. Залежно від них можна виділити вербальну комунікацію (знаковою системою є мова) і невербальну комунікацію (використовуються різні немовні знакові системи). Вербальна комунікація використовує усну і письмову мову. Якщо уявити, скільки книг, газет і журналів виходить щодня, скільки листів, телеграм, рекламних листівок знаходять люди у своїх поштових скриньках, скільки книжок ми читаємо протягом свого життя – стає зрозумілою важливість

письмової комунікації. Люди використовують письмову мову рідше, ніж усну, і все-таки письмова комунікація має дуже велике значення. Невербальна комунікація відбувається усвідомлено, мимовільно. Невербальні засоби передавання інформації людиною засвоює раніше ніж вербальні. У дорослих при контактах з незнайомими перше враження виникає саме завдяки засобам невербального спілкування: візуальний контакт, експресія, емпатія. Одним з важливих параметрів, що характеризують невербальну комунікацію, є міжособистісний простір – дистанція, яка неусвідомлено встановлюється в процесі безпосереднього спілкування між людьми. Ця дистанція залежить від стосунків між людьми, від національних еталонів поведінки, соціального статусу, віку, психологічних особливостей.

Наукові підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність» збігаються у відомих науковців А.В. Хуторського, Н.П. Волкової, І.В. Родигіної. Комунікативна компетентність розглядається як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певній полі ситуацій особистісної взаємодії. Компетентність у спілкуванні має, безсумнівно, інваріантні загальнолюдські характеристики й у той же час характеристики, історично й культурно обумовлені. Комунікативна компетентність означає готовність ставити й досягати мети в комунікації, а саме одержувати необхідну інформацію, представляти й цивілізовано відстоювати свою точку зору в діалозі й публічному виступі на основі визнання різноманітності позицій і поважного ставлення до цінностей (релігійних, етнічних, професійних, особистісних тощо) інших людей [6, 41].

Компетентнісний підхід до професійної підготовки фахівців у системі післядипломної освіти розуміє спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей педагога. Результатом такого процесу буде формування загальної компетентності особистості, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованих характеристикою педагога. Поняття «компетентність» у психолого-педагогічній літературі остаточно невизначено, й у більшості випадків вживається інтуїтивно. На сьогоднішній день не існує однозначного розуміння поняття, структури і видів компетентності (В.О. Кальней, С.С. Шипов, А.В. Хуторський, А.К. Мазепова тощо). Післядипломна педагогічна освіта визначає мету й завдання професійного розвитку педагога як розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах забезпечення інтеграції, мобільності й духовності особистості як критеріїв її розвитку та самореалізації.

За результатами аналізу досліджень українських вчених сутність характеристики компетентності: ефективне використання здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно з вимогами робочого місця; володіння знаннями, уміннями та здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності та гнучкості в частині вирішення професійних проблем; розвинена співпраця з колегами та професійним міжособистісним середовищем; інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному середовищі; інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі; здатність робити що-небудь добре, ефективно в широкому форматі контекстів із високим ступенем саморегулювання, само рефлексії, самооцінки, швидко, гнучко та адаптивно реагувати на динаміку обставин і середовища [8].

Компетентність є основою діяльності, тому структуру поняття компетентності можна зіставити із структурою діяльності, до складу якої входять компоненти: усвідомлення потреби; формування мотиву; вибір способу здійснення діяльності; планування діяльності; перелік дій; виконання дій. Таким чином, компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності педагога і включає особисте ставлення до предмета і продукту діяльності; компетентність – це інтегративне утворення особистості педагога, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв'язувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмета і результату діяльності. «Компетентність» є системним поняттям, що має свою структуру, рівні, функції, своєрідні характеристики, властивості.

Щоб готувати висококваліфікованих робітників, потрібні висококваліфіковані інженерно-педагогічні працівники: майстри виробничого навчання і викладачі спеціальних дисциплін. Труднощі визначення результативності цієї системи обумовлені складністю встановлення прямої залежності між підвищенням кваліфікації та її остаточними результатами – компетентністю інженерно-педагогічних кадрів, якістю знань, вмінь та навичок, особливо професійних, рівнем виховання учнів ПТНЗ.

Проблеми оцінювання результативності підвищення кваліфікації були досліджені в працях О.Б. Дайновського, Г.О. Іванова, В.В. Клочкова, О.П. Ситник, О. Ф. Федорової та ін. Автори науково обґрунтували критерії ефективності методичної роботи з кадрами загальноосвітньої школи, визначили рівні і характеристики її результативності. Проте методична робота – це тільки складова частина всієї системи підвищення кваліфікації педагогів. Інші автори торкаються цієї проблеми тільки в порядку висунування окремих ідей. Комплексної та придатної для практичного використання методики вивчення та оцінювання результативності підвищення кваліфікації і, зокрема, в сфері педагогічної роботи, немає [2].

Вивчення складу педагогічних працівників професійно-технічної освіти дає змогу зазначити, що в Україні склалася парадоксальна картина з педагогічною підготовкою працівників професійно-технічних навчальних закладів. До підлітків приходять викладачі і майстри виробничого навчання, часто кваліфіковані фахівці своєї галузі, але які зовсім не знайомі з науками про людину – психологією та педагогікою. Інженерно-педагогічні працівники мали: вищу освіту – 53,6%, в т.ч. інженерно-педагогічну – 5,4%; середню спеціальну – 39%, в т.ч. закінчили індустріально-педагогічні технікуми – 30,8%; загальну середню – 5,4%, більшість з них навчались у ВУЗах і технікумах заочно [2, 12]. Аналіз стану педагогічних кадрів ПТНЗ упевнено підтверджує технократичні перекося, які залишилися у розвитку суспільства і системи професійно-технічної освіти в нашій державі. Переважній більшості інженерно-педагогічних працівників навчальних закладів професійно-технічної освіти для успішної педагогічної діяльності необхідно забезпечити перепідготовку або додаткову психолого-педагогічну освіту в період їх роботи.

Ми вже говорили, що одним із перспективних напрямів модернізації системи післядипломної педагогічної освіти є впровадження компетентнісно орієнтованого підходу. Освіта дорослих на основі компетентнісного підходу має стати головним інструментом модернізації системи освіти. Система освіти дорослих на основі компетентнісно орієнтованого підходу необхідна тому, що: по-перше, взаємозалежність розвитку освіти та суспільства є очевидною; по-друге, важливим є розуміння не тільки необхідності того, що система освіти має відповідати замовленню суспільства, потребам особистості педагога, але й розуміння випереджаючої ролі освіти. Трансформаційні процеси в системі освіти України обумовлюють сучасну парадигму становлення особистості педагога – компетентної, конкурентоспроможної, життєздатної. Проблема та тенденції сучасного розвитку освіти дорослих всебічно аналізуються у працях вчених: В. Кременя, Н. Протасової, В. Лугового, С. Калашникової, С. Щеннікова, В. Бондаря, Г. Сльникової, Н. Бібік, Л. Сігасової та ін. [8]. Перебудова професійної освіти з урахуванням сучасних і перспективних вимог суспільства потребує зміни статусу керівників, викладачів і майстрів. У цих умовах значно підвищується їхня особиста відповідальність у виборі форм і методів навчання і виховання, організації суспільної корисної і продуктивної праці учнів. Усе це вимагає піднесення престижу праці педагогічних працівників, створення соціально-економічних умов для їх педагогічної діяльності, професійної свободи, творчого пошуку та розвитку ініціативи.

Поєднуючи сучасні вимоги до професійної підготовки випускників професійно-технічної освіти із запитами та професійними потребами педагогів ПТНЗ, враховуючи загально дидактичні принципи післядипломної освіти (науковості, неперервності, взаємозв'язку теорії та практики, розвитку творчої активності і т.ін.) та рівень професійної компетентності педагогічних працівників, організаційно-педагогічні умови формування їх комунікативної компетентності ми можемо сказати про наявність проблем у процесі проведення курсів підвищення кваліфікації та необхідність їх розв'язання: а саме удосконалення процесу викладання педагогічних дисциплін, необхідність створення експериментальної програми з формування комунікативної компетентності з залученням активних форм і методів навчання:

З метою здійснення оцінки рівня сформованості комунікативної компетентності у педагогів професійно-технічної освіти і визначення їх характеристики було проведено дослідження в умовах Донецького інституту післядипломної освіти інженерно - педагогічних працівників. Згідно із визначеними завданнями дослідження був здійснений всебічний аналіз основних наукових праць комунікативної підготовки педагогів та їх професійного розвитку, визначено перелік комунікативних умінь як основи формування комунікативної компетентності, та розроблено критерії: когнітивний, емоційний, діяльнісний. Критерії відображають специфіку розвитку комунікативної компетентності у часі і культурно-педагогічному просторі та розкривають внутрішню сутність комунікативної діяльності педагога.

Для досягнення поставленої мети нами були використані: анкетний лист для виявлення соціально-демографічних характеристик учасників експерименту, методика КОС для вивчення комунікативних і організаторських схильностей особистості педагогів професійно-технічної освіти, тест К. Томаса, спрямований на вивчення особливостей поведінки педагогів у конфлікті, тест А. Мехрабієна і Н. Епштейна, спрямований на діагностику здібності до емпатії педагогічних працівників ПТНЗ.

За результатами проведеного експерименту зі слухачами курсів підвищення кваліфікації, які працюють у професійно-технічних навчальних закладах, визначили рівні сформованості комунікативної компетентності (табл. 1).

Аналізуючи результати, можна зробити висновок: коефіцієнт наявності комунікативних вмінь та навичок не може задовольняти потреби професійно-технічної освіти в спеціалістах високої кваліфікації. Приблизно третина слухачів (30%) мають низький рівень сформованості комунікативних вмінь. Переважна більшість педагогів мають середній рівень – 59%, тільки 11% – мають високий рівень.

Аналіз та узагальнення результатів дослідження дозволили сформулювати такі висновки:

- Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел підтвердив наявність досить невеликої кількості наукових праць з окресленої проблеми.
- Науково-практичне дослідження свідчить про те, що існують суттєві суперечності між рівнем сформованості комунікативної компетентності педагогів та вимогами до їх професійно-педагогічної діяльності в епоху інформаційного суспільства.
- Низький рівень результативності експерименту свідчить про наявність проблем у процесі проведення курсів підвищення кваліфікації та необхідність їх вирішення, а саме удосконалення процесу викладання педагогічних дисциплін, необхідність створення експериментальної програми з формування комунікативної компетентності з залученням активних форм і методів навчання: ділових ігор, рольових ігор, дискусій, тренінгів, практичних занять тощо.
- Важливою умовою успішного впливу на формування комунікативної компетентності є максимальна увага до цієї проблеми під час усіх видів педагогічної діяльності та системний підхід до її вирішення.

Таблиця 1 - Особливості сформованості комунікативної компетентності педагогів професійно-технічних навчальних закладів

Рівні	Критерії сформованості комунікативної компетентності							
	Когнітивний (К)		Емоційний (Е)		Діяльнісний (Д)		Узагальнений (У)	
	к	%	к	%	к	%	к	%
Високий	9	30	0	0	1	4	10	11.12
Середній	10	33	21	70	22	73	53	58.88
Низький	11	37	9	30	7	23	27	30

Таким чином, процес формування комунікативної компетентності педагогів професійно-технічних навчальних закладів - це передумова майбутньої активної педагогічної діяльності. Перспективно буде розглядати цей процес не стільки як навчання професіонала, але і як ставлення особистості педагога, що володіє комунікативними знаннями, уміннями, навичками. Досягнення цього в найближчому майбутньому є пріоритетним завданням, спрямованим на виконання соціального замовлення держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна програма розвитку України на 2005-2010 роки. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р., №396-р // <http://www.mon.gov.ua>.
2. Безперервна післядипломна освіта інженерно-педагогічних працівників України / [Нікуліна А.С., Олійник В.В., Матвєєв Г.П. та ін., за ред. А.С. Нікуліної, В.В. Олійника] – Донецьк: Донецький інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, 2000. – 212 с.
3. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача: Навч. посіб. / Н.Ю. Бутенко. – К.: КНЕУ, 2005. – 336 с.
4. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 256 с.
5. Драгомирова І. Концептуальні аспекти формування сучасного спеціаліста / І. Драгомирова // Вища школа. – 2002. – №2-3. – С. 49-52.
6. Макарова А.К. Психологія професіоналізму / А.К. Макарова. – М., 1996. – 158 с.
7. Професійний розвиток педагогічних працівників: практична андрагогіка: Науково-методичний посіб. / [За заг. ред. В.І. Пуцова, Л.Я. Набоки]. – К., 2007. – 228 с.
8. Чернікова Л.Г. Компетентісно орієнтований підхід у системі після-дипломної педагогічної освіти / Л.Г. Чернікова // Матеріали Міжнар. науково-практ. Конф. у м.Донецьку, 5-6 листопада 2008р.: російською та українською мовами. – У 3 т. – Т. 2. – Донецьк: Каштан, 2008. –С. 134-138.